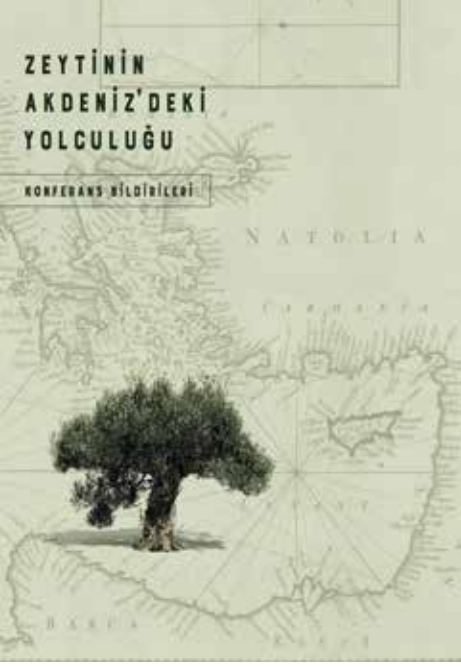

Zeytinin Akdeniz'deki Yolculuğu

Erkan Serçe*

Kültür tarihçisi Victor Hehn, incir ve üzümle birlikte zeytini uygarlık yaratan bitkilerden biri olarak tanımlar.¹ Latin yazar Lucius Junius Moderatus Columella bir adım daha gider: “Olea prima omnium arborum est. Zeytin bütün ağaçların ilkidir.” Zeytinin böyle bir öncelliği ne kadar geçerlidir, bilinmez. Ancak günümüzden en az 6.000 yıl önce evcilleştirildiği belirtilen zeytinin Akdeniz coğrafyası ve uygarlıklarıyla ayrılmaz bir bütünlük oluşturduğu kesindir. Fernand Braudel Akdeniz bölgesinin sınırlarını zeytin ağacının belirlediği sınırlar olarak çizmiştir.

Zeytinin ve zeytinden elde edilen ürünlerin Yakın Doğu’da başladığı yolculuğu, sadece insan tüketimine sunulan bir bitkinin macerası olarak görmek eksik kalacak bir bakış açıdır. Girit Üniversitesi, Akdeniz Çalışmaları Enstitüsü’nden Prof. Dr. Christos Hadziiossif’in de belirttiği gibi, “Zeytinin tarihi, hem insanın çevresiyle etkileşimi, hem de bu bitki çevresinde dokunmuş toplumsal ilişki açısından değişikliklerle doludur.”

Zeytinin sahip olduğu bu tarihsel önemi göz önüne alan İzmir Akdeniz Akademisi, 2015 yılında bir konferans dizisinde “Zeytinin Akdeniz’deki Yolculuğu”nu İzmir gündemine getirdi. Bu konferanslarda sunulan tebliğler de Temmuz 2016’da bir araya getirilerek kitaplaştırıldı. Kitaptaki metinler konferans tarihlerine göre sıralanmış. Ancak okuyucu, metinleri zeytinin yazarları tarafından ele alındığı dönemlere göre sıralayarak da okuyabilir. Bu çerçevede yukarıda tebliğinden alıntı yaptığımız Prof. Dr. Christos Hadziiossif’in “Zeytin ve Zeytinyağının Tarihselliği” başlıklı makalesi ilk sıraya

* Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü
1 Bkz. Victor Hehn, *Zeytin, Üzüm ve İncir: Kültür Tarihi Eskizleri*, çev. Necati Aça, 2. baskı (Ankara: Dost Kitabevi, 2003), 112 s., ISBN-13: 9789757501312.

konulabilir. Hadziiossif makalesinin birinci bölümünde, zeytinin ve zeytinyağının 6.000 yıl önce başlayan serüvenini aşama aşama ele aldıktan sonra, ikinci bölümünde zeytinyağının Girit örneğinde tarihselliğini anlatıyor. Girit ekonomisinde hayati bir öneme sahip olan zeytinyağının 17. yüzyılda tedrici bir şekilde şarabın yerini alması hâlâ tartışılan bir konu olarak önemini koruyor.

A. Ertan İplikçi ve Prof. Dr. Güven Bakır'ın "Klazomenai Zeytinyağı İşliği" başlıklı yazıları, Urla'da MÖ 630'larda ilk kez faaliyete geçen, Pers istilası sonrasında bir süre atıl kaldıktan sonra MÖ 530-520'lerde yeniden işlemeye başlayan zeytinyağı işliğini ele alıyor. İşliğin bize gösterdiği en ilginç noktalardan biri, zeytinyağı elde etme yönteminin sanayi devrimine kadar binlerce yıl değişmeden devam etmiş olması.

Günümüzde zeytinyağı sağlıklı beslenmenin en önemli unsurlarından biri olarak görülüyor. İlkçağdan itibaren zeytinyağının sağlıklı doğrudan bir ilişkisi olduğu düşünülmüştür; ancak bir besin olarak değil, kozmetik maddesi olarak. Romalı yazar Yaşlı Plinius, "İnsan vücuduna iyi gelen iki tür sıvı vardır; içsel olarak şarap, dışsal olarak da zeytinyağı," diyor. Prof. Dr. Suraiya Faroqhi, "Erken Modern Osmanlı İmparatorluğu'nda Zeytin ve Zeytinyağı Tüketimi" başlıklı makalesinde, zeytinyağının Tanzimat öncesi İstanbul mutfağında gıda olarak sınırlı bir role sahip olduğuna dikkat çekiyor. Zeytinyağı daha çok aydınlatma, sabun üretimi hatta sofralık üzümün korunmasında kullanılıyor.

Osmanlı ekonomisinde ve İstanbul'un iaşesinde her halükârda önemli bir yer işgal eden zeytinyağının İstanbul'a gönderilmesi Prof. Dr. Zeki Arıkan'ın makalesinde ele alınmış. Osmanlı Devleti'nin başta Midilli ve Ayvalık olmak üzere zeytinyağı ve sabun üretilen yerlerden İstanbul'a düzenli olarak sevkiyat yapılabilmesini sağlamaya çalıştığı anlaşılıyor. Ancak 19. yüzyılın birinci yarısında zeytinyağının üzerindeki tekelin kaldırılması, bu ürünün bir ticaret metaı olarak daha yoğun bir dolaşıma girmesini sağlıyor. Doç. Dr. Cihan Özgün "Dünyanın İştahını Kabartan İki Renk, Bir Kent: 'Zeytin Yeşili, Zeytinyağı Sarısı ve İzmir'" başlığı altında bir ticaret metaı olarak zeytin ve ürünlerinin İzmir ve çevresindeki ekonomik rolünü irdeliyor.

Diğer tarımsal ürünlerde olduğu gibi, olayın bir de üretici yanı var. Büyük emeklerle yapılan zeytin tarımı, Batı Anadolu'da binlerce çiftçi ailenin geçim kaynağı oldu. Üzüm ve incirde olduğu gibi, zeytin ve ürünlerinin tüketiciye ulaşması sürecinde rol alan ticari ve snai aracı kişi ve kurumlar, kâr oranlarını üreticilerin aleyhine olarak arttırmaya çalıştılar. Üreticiler de buna karşılık emeklerinin karşılığını korumaya yönelik olarak örgütlenmeye gitme uğraşı verdiler. Dr. Özlem Yıldırım Kocabaş'ın makalesi, Tarış Zeytin ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği içinde zeytin üreticilerinin bir araya geliş serüveni anlatıyor. Çağatay Özcan Kokulu ise "Kırsal Kooperatifçilikte Gödençe Örneği"ni ele alarak kooperatifçiliğin hâlâ önemli bir araç olduğunu ifade etmeye çalışıyor.

Zeytinin Akdeniz'deki yolculuğu sürüyor...

Alp Yücel Kaya, der., *Zeytinin Akdeniz'deki Yolculuğu: Konferans Bildirileri* (İzmir: İzmir Akdeniz Akademisi Tarih Kitaplığı, 2016), 152 s., ISBN-13: 9789751801982.